

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ Α'

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΕΙΔΩΛΟΛΑΤΡΙΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡΕΜΠΕΛΑ

1. Θέσις τοῦ ζητήματος

Νεώτεροι διανοούμενοι ἐπεζήτησαν παραπλεύρως τῶν ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας νὰ ἀνεύρωσι καὶ ἐπιδράσεις ἐκ τῶν ἐθνικῶν λατρειῶν, μάλιστα δὲ ἐπιδράσεις ἐκ τῶν μυστηριακῶν θρησκειῶν, τὰς ὁποίας παρέστησαν τόσον ριζικὰς καὶ βαθείας, ὥστε νὰ διατείνωνται ὅτι ἐξηγοῦσιν αὐταὶ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς νέας λατρείας. Αἱ ἔρευναι τῶν κριτικῶν τούτων ὑπῆρξαν μακρὰ καὶ ἐπίμονοι, ἔφεραν δὲ εἰς φῶς γεγονότα, ὀνομασίας, τελετάς, ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητος, ἅτινα ἐκ πρώτης ἄψεως προεκάλεσαν ἐντύπωσίν τινα. Βαθυτέρα ὅμως καὶ περισσότερον ἐπισταμένη ἐξέτασις δὲν ἐβράδυνε νὰ καταδείξῃ, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὁμοιοτήτων ἐπιπολαίων καὶ ὅλως ἐξωτερικῶν, ἐνῶ κατ' οὐσίαν παρουσιάζοντο διαφοραὶ ἐμφανεῖς καὶ ἀσυμβίβαστοι, πειθουσαι, ὅτι αἱ ἐπιπόλαιαι μὲν ὁμοιότητες ἦσαν τυχαῖαι ὅλως, τὰ δὲ δάνεια ἦσαν ὅλως ἀσήμαντα καὶ ἐστερημένα οἰασθήποτε σοβαρότητος.

2. Ἡ πρὸς τὸν Ἐθνισμόν ἀπέχθεια τῶν Χριστιανῶν.

Ἀντιμετωπίζοντες τὸν περὶ εἰδωλολατρικῶν ἐπιδράσεων ἰσχυρισμὸν τοῦτον θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμεν κατ' ἀρχὴν, ὅτι ἡ ἀπέχθεια τῶν πρώτων χριστιανῶν πρὸς πᾶν τὸ ἐθνικὸν ἢ εἰδωλολατρικόν, ἢ ἐμπνευθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων, ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε νὰ καθιστᾷ δυσπαράδεκτον, ἔτι δὲ καὶ ὅλως ἀδύνατον τὴν ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας ὑποτιθεμένην ταύτην ἐπίδρασιν. Πράγματι. Αὐτὸς ὁ Κύριος διδάσκων, πῶς πρέπει νὰ προσεύχωνται οἱ μαθηταὶ του, ἐπέστησεν εἰς αὐτοὺς τὴν προσοχὴν, ἵνα μήποτε «βαττολογήσωσιν, ὡσπερ οἱ ἐθνικοί», οἷτινες «δοκοῦσιν, ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται» (Ματθ. ζ' 7). Ἀποφυγὼν δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δημοσίας αὐτοῦ δράσεως νὰ κηρύξῃ τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας εἰς ἐθνικούς καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς Παλαιστίνης, ὅταν παρὰ τὰ σύνορα Τύρου καὶ Σιδῶνος εὐρίσκεται πρὸ τῆς τοσαύτης πίστιν ἐπιδειξαμένης Χα-

ναναίας, δὲν διατάζει νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῶν ἐθνικῶν ὡς κυναρίων (Ματθ. ιε' 26, 27). Ἄλλὰ πρὸ παντὸς ὁ θεῖος Παῦλος διακηρύττει σαφῶς, ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέσις καὶ «συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων», οὐδὲ «κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος» καὶ «συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ» (Β' Κορινθ. ζ' 14-16). Καὶ βεβαίωι τοὺς Κορινθίους, ὅτι οἱ ἐθνικοὶ «ἀ θύουσιν, δαιμονίοις καὶ οὐ Θεῶ θύουσιν», οἱ τρώγοντες δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου τὰ θυόμενα εἰς τὰ εἴδωλα κρέατα, καθίστανται «κοινωνοὶ τῶν δαιμονίων». Κατ' ἀκολουθίαν λοιπὸν δὲν ἐπιτρέπεται οὐδὲ δύνανται οἱ χριστιανοὶ «ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων» οὐδὲ «τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων», «παραζηλοῦσι» δὲ καὶ ἐξοργίζουσι τὸν Κύριον οἱ εἰς τοιαύτας εἰδωλολατρικὰς κοινωνίας καὶ συμμετοχὰς παρασυρόμενοι (Α' Κορινθ. ι' 20-22). Ἐπὶ πλέον μεταξὺ τῶν ἀποφάσεων, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Σύνοδος τῶν Ἀποστόλων, ὑπῆρξε καὶ τὸ «ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων» (Πράξ. ιε' 29). Οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς συστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξεδηλώθη σφοδρὰ ἀπέχθεια κατὰ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων, τὴν ὁποίαν ἐνίσχουν καὶ οἱ ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κόσμου, τοῦ σφόδρα ἀποστρεφόμενου τοὺς ἐθνικοὺς, προερχόμενοι πρῶτοι χριστιανοὶ προσήλυτοι, οἱ καὶ ἀποτελοῦντες τοὺς πρώτους πυρῆνας τῶν πλείστων καὶ ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης ἐκκλησιῶν, ἀφοῦ, ὡς γνωστὸν, οἱ κηρύττοντες εἰς τὰ ἔθνη τὸ εὐαγγέλιον ἀπόστολοι εἰς τὰς συναγωγὰς τῆς Διασπορᾶς πρώτον ἀπηυθύνοντο. Ἐμίσουν ἐντεῦθεν καὶ οἱ χριστιανοί, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, πᾶν τὸ ἐκ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων προερχόμενον, ὑπάρχουσι δὲ πράγματι εἰς τὴν λατρείαν τῶν πρώτων αἰώνων πολλὰ σημεῖα, ἀποκαλύπτοντα τὴν ἀπέχθειαν καὶ τὸ μῖσος τῶν πρώτων χριστιανῶν πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον. Οὕτως ὑπὸ ἕκαστον εἶδωλον ἔβλεπον οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ καὶ ἀνά ἐν δαιμόνιον κατὰ τὸ ψαλμικὸν «οἱ θεοὶ τῶν εἰδώλων δαιμόνια», ἐξώρκιζον δὲ τὸ ὕδωρ, τὸ ἄλας, τὸ ἔλαιον καὶ τὰς ἄλλας οὐσίας ὡς στοιχεῖα κόσμου κυριαρχούμενα ὑπὸ τῶν δαιμόνων. Ἡ ἀπόταξις ἀπὸ τοῦ σατανᾶ, ἡ ἤδη εἰσαχθεῖσα ἀπ' αὐτοῦ τοῦ δευτέρου αἰῶνος εἰς τὴν τελετὴν τοῦ βαπτίσματος, ἡ ἀποκήρυξις τῶν πομπῶν καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καθὼς καὶ τὸ σύνολον τῶν τελετῶν καὶ τῶν ἐρωτήσεων τῆς ἀκολουθίας τῶν κατηχομένων καθιερώθησαν ἔκτοτε διὰ τοὺς ἐκ τοῦ ἐθνισμοῦ προσχωροῦντας εἰς τὸν Χριστιανισμὸν μᾶλλον παρὰ διὰ τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ προσήλυτους. Ἐνωρίτατα δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν λειτουργίαν εἰσῆχθησαν αἱ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων δεήσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ πιστοὶ καλοῦνται νὰ παρακαλέσωσι τὸν Θεόν, ὅπως «ἐξέλθῃ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ ἀτόπου πράγματος ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος διαβολικοῦ καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ ἀντικειμένου» καὶ «λυτρώσῃται αὐτοὺς τῆς παλαιᾶς πλάνης καὶ τῆς μεθοδείας τοῦ ἀντικειμένου»¹. Εἰς τὰς αἰτήσεις ταύτας ἀναμφιβόλως ὑπονοεῖται ἡ εὐχή,

1. Εὐχὴ κατηχομένων ἐπὶ Προηγιασμένων.

ὅπως οἱ κατηχούμενοι καταλίπωσι τὰ εἰδωλά των. Πῶς ἦτο λοιπὸν δυνατόν, ἀφοῦ τοιαύτην ἀπέχθειαν ἐπέδειξε πρὸς τὸν ἔθνισμὸν ἐξ ἀρχῆς ἡ Ἐκκλησία, νὰ δεχθῆ ἑπιδράσεις ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν ἐξωτερικὸν παλμὸν τῆς σφικζούσης ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς ζωῆς της;

3. Ἀντίθεσις ὀξεῖα τοῦ μονοθεϊσμοῦ πρὸς τὸν πολυθεϊσμόν.

Ἐπειτα, ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ Cabrol², πολυθεϊσμός καὶ μονοθεϊσμός εἶναι θρησκείαι καὶ συστήματα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα. Ὁ κύριος χαρακτήρ τῆς θρησκείας τῶν ἐθνικῶν εἶναι οὐ μόνον οἱ πολλοὶ θεοί, οἵτινες σχεδὸν εἶναι ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ ἡ πεποιθῆσις, τὴν ὁποῖαν ἴσως δὲν συνεμερίζοντο ἀνώτεροί τινες διανοούμενοι, ὅτι οἱ θεοὶ κατῴκουν εἰς τοὺς ναοὺς των καὶ ἦσαν ἀχώριστοι τῶν ἀργυρῶν ἢ χρυσῶν ἢ ξυλίνων ἢ μαρμαρίνων εἰδώλων των, ἅτινα δὲν ἦσαν ἀπλαῖ τινες παραστάσεις τῶν θεῶν τούτων, ἀλλ' αὐτοὶ οὗτοι οἱ θεοὶ, ταυτιζόμενοι ἐξ ὀλοκλήρου πρὸς τὰ εἰδωλά των. Συντρίβειν τὸ εἶδωλον ἔταυτίζετο κατὰ τὴν πίστιν τῶν προσκυνούντων αὐτὸ πρὸς τὸ συντρίβειν αὐτὸν τὸν θεόν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ἀντίληψις αὕτη καθίστα τὴν λατρείαν τοῦ εἰδώλου τοῦτ' αὐτὸ φετιχισμόν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς τῶν εἰδώλων ἐκράτει θεοσέβειά τις παχυλὴ καὶ χονδροειδῆς, στενὴ καὶ ἐστερημένη ἀνωτέρας γνώσεως, κατανέμουσα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ψυχῆς καὶ διασπῶσα τὴν λατρείαν αὐτῆς εἰς τὸ πλῆθος τῶν θεῶν, εἰς τρόπον ὥστε ὁ λάτρης ἀμφοταλαντεύετο καὶ κατείχετο ὑπὸ ἀσυγκρατήτου δισταγμοῦ, ἀγνοῶν εἰς ποῖον ἐκ τῶν θεῶν τούτων νὰ ἀφοσιωθῆ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ θεοὶ ἦσαν ἀκολαστότεροι οὗτοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀκόμη δὲ μερικοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ ἀλλόκοτοι καὶ γελοῖοι, διεφημίζοντο δὲ διὰ τὰς ζηλοτυπίας των, τὰς αἰμομιξίας των, τὰ φονικά των μίση καὶ τὰς ἀπεχθεῖς παρεκτροπὰς των, οἱ λάτρεις τούτων ὄχι μόνον δὲν ἐλάμβανον ᾧθησίν τινα πρὸς τελειοποίησιν ἑαυτῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κακοῦ παραδείγματος τῶν θεοτήτων καὶ ἐκ τῆς οὐχὶ σπανίως εἰδεχθοῦς τούτων λατρείας ἤγοντο εἰς μεγαλειτέραν ἠθικὴν κατάπτωσιν καὶ ἐξαχρείωσιν. Ὅπως δὲ ἐξακολουθεῖ παρατηρῶν ὁ Cabrol, ἐκ τῆς φετιχιστικῆς ταύτης ἀντιλήψεως ἀέρρει καὶ αὕτη ἡ συνέπεια, ὅτι δηλαδὴ ἡ θρησκεία ἤτο τι καθαρῶς ἐξωτερικόν, ἐπὶ τινὰς μόνον στιγμάς θεραπεύμενον, τοῦτο δὲ ἀπῆται λατρείαν ἐξωτερικὴν, θυσίας τινὰς δαπανηράς ἢ καὶ ὀλιγοδαπάνους πρὸς καταπράυνσιν τῆς ἐξωργισμένης θεότητος, δῶρα ἀργυρᾶ, οἶνον καὶ ἄλλα τινὰ τρόφιμα πρὸς ἐπίσπασιν τῆς εὐνοίας αὐτῆς, ἐξωτερικὰς τινὰς ἀσκήσεις, προσευχὰς μεγαλοφώνους, θυμιάματα καὶ βαθεῖας προσκυνήσεις πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ πρᾶϋνομένου καὶ ἱκετευομένου θεοῦ. Τούτων γενομένων ὁ λάτρης ἀνεπαύετο ὡς

2. Culte Chrétien ἐν A. D' Alés. Dict. Apologétique. Τόμ. Α', στήλη 842 καὶ ἐξῆς.

ἐκπληρώσας πᾶν ὅ,τι ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ του ἐπέβαλλε καὶ ὡς ἐξοφλήσας ἅπαν τὸ πρὸς αὐτὸν χρέος του. Ἐξερχόμενος λοιπὸν τοῦ ναοῦ ἐθεώρει ἑαυτὸν ἐλεύθερον καὶ ἀδέσμευτον ἔναντι οἰουδήποτε ἠθικοῦ φραγμοῦ. Συνεπῶς ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς λατρευομένους θεοὺς δὲν εἶχεν οὐδεμίαν πραγματικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ λάτρου καὶ ἐν γένει ἐπὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἐσωτερικὴ ζωὴ καὶ προσπάθεια πρὸς ἀναγέννησιν καὶ καθαρμὸν τῆς καρδίας δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν λατρείαν τοῦ εἰδώλου. Ἀντιθέτως ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς ἤδη ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ τονίσωμεν ἐπανειλημμένως, ἐκζητῶν τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν, ὠθεῖ πρὸς κατεύθυνσιν οὐχὶ ἀπλῶς διάφορον, ἀλλ' ὅλως ἀνατρεπτικὴν καὶ ριζικῶς ἐπαναστατικὴν πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν διέγραφεν ἡ λατρεία τῶν εἰδώλων. Ἡ χριστιανικὴ λατρεία πρὸ παντὸς εἶναι ἐσωτερικότης καὶ δημιουργεῖται ἐκ τοῦ πλεονάσματος τῆς ἐσωτερικότητος. Τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ εὐλάβεια τοῦ λάτρου ἐλκύνονται ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον Θεόν. Δὲν διασπῶνται περὶ πολλὰ καὶ διαφέροντα ἀλλήλων ἢ καὶ ἀντιτιθέμενα πρὸς ἄλληλα λατρευτικὰ ἀντικείμενα. Καὶ ἡ ἀφιέρωσις εἶναι ὀλοκληρωτικὴ, οὐχὶ δὲ μόνον κατὰ τὰς ὥρας τῆς λατρείας, ἀλλὰ καὶ συνεχιζομένη κατὰ τὰ παρεπιπτόντα μεταξὺ τῶν ὡρῶν τούτων ἐνδιάμεσα χρονικὰ διαστήματα. Εὐρισκόμεθα οὕτω μεταξὺ δύο ὅλως ἀντιθέτων καὶ ἐξ ὀλοκλήρου αἰρουσῶν καὶ ἀναιρουσῶν ἀλλήλας λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ μία ἀπὸ τῆς ἄλλης καὶ νὰ χρησιμεύσῃ ἡ μία πηγὴ καὶ γεννήτρια τῆς ἑτέρας;

4. Αἱ ἀναλογίαι καὶ ἐξωτερικαὶ ὁμοιότητες δὲν ὑπονοοῦσι δάνεια.

Τῆς ἐσωτερικότητος, ὡς ἐξεθέσαμεν ταύτην καὶ ἀνωτέρω καὶ ἀλλαχοῦ, ἀποτελοῦσης αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τῆς λατρείας, εἶναι αὐτονόητον, ὅτι καὶ αὐτὸ ἔτι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μεταπίπτει εἰς ἄνευ ἀξίας τινὸς καὶ ὠφελείας ἀπομίμησιν, ὅταν, καθ' ὃν χρόνον διαγράφομεν αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς, δὲν κάλλη καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ἡμῶν ἀνθρώπος ἐξ εὐγνωμοσύνης διεγειρομένης ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τὸν ἀπολυτρωτικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν δύναμιν καὶ ἰσχὴν τὴν ἀπορρέουσαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τούτου. Πᾶν ἐξωτερικὸν σημεῖον ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ ἔχει πάντοτε καὶ περιεχόμενον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δέον νὰ διεγείρηται ἡ ψυχὴ τοῦ λάτρου, συμμετέχουσα ἐν ἐπιγνώσει τῆς σημασίας τούτου, ὥστε τοῦτο ν' ἀποτελῇ ὑπερεκχειλίσειν τῆς ἐσωτερικῆς λατρευτικῆς διαθέσεως. Λόγοι καὶ σημεῖα καὶ χειρισμοὶ καὶ ἀνατάσεις χειρῶν εἶναι σύμβολα ἐξωτερικὰ ἰδεῶν καὶ σκέψεων τῆς ψυχῆς καὶ τῆς διανοίας. Ὅταν λοιπὸν τελῶνται κεχωρισμένως τούτων κατανατῶσι νεκρὸς τύπος, τοιαύτην παρουσιάζοντα διαφορὰν, ὁποίαν καὶ εἰς νεκρὸς ἔναντι ζῶντος καὶ μετὰ δυνάμεως μείζονος ἢ ἥττονος δρῶντος ὄργανισμοῦ. Ἰσχύει δὲ καὶ τὸ

ἀντίθετον. Οὕτω δὲν διεκδικοῦμεν διὰ τὸν Χριστιανισμόν τὸ μονοπώλιον τῶν ἐνοιῶν τῆς θυσίας, τῆς ἐξιλεώσεως, τῆς ἀπολυτρώσεως ἢ τὰς τελετὰς τῆς μύσεως, τοῦ καθαρμοῦ, τοῦ φωτισμοῦ κλπ. Αὗται ἀποτελοῦσι στοιχεῖα, ὑποκείμενα ὡς βάσεις ἐν πάσῃ θρησκείᾳ καὶ ἀνευρίσκονται εἰς μέγαν ἀριθμὸν θρησκειῶν, κεχωρισμένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ διαστήματος καὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ χωρῇ ὑπόνοια, ὅτι αὗται ἐπέδρασαν ἐπ' ἀλλήλων. Ἐπόμενον λοιπὸν εἶναι ἐξωτερικαὶ τινες ἀναλογίαι νὰ ὑπάρχωσιν μεταξὺ τῶν ειδωλολατρικῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν τελετῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποδεικνύει οὐδ' ὑπονοεῖ δάνειόν τι, οὔτε ἡ ἀναλογία ὑποθέτει ἀναγκαιῶς σχέσιν ἐξαρτήσεως καὶ ὑποταγῆς, ἀφοῦ, ὡς εἶπομεν, τὸ πᾶν ἐν τῇ λατρείᾳ εἶναι ἐσωτερικότης. Καὶ αἱ λειτουργικαὶ ὕλαι ἐν τῇ λατρείᾳ, ὅπως τὸ ἔλαιον, τὸ ὕδωρ, ἡ τέφρα, καθὼς καὶ διάφοροι χειρισμοί, οἶον ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, ὑπάρχουσι κοινὰ εἰς πολλὰς θρησκείας. Ἡ χρησιμοποίησις ὅμως τούτων ἐνέχει σημασίαν συμβολικὴν, εἰς διάφορον καὶ εἰς ἄλλην ἀναφερόμενην ἔννοιαν παρ' ἐκάστη τῶν θρησκειῶν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ φανῇ κατ' οὐδὲν παράδοξον, ὅτι καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ ἀνευρίσκονται τινὰ ἐκ τῶν λειτουργικῶν τούτων στοιχείων ἢ συμβόλων, ἐφ' ὅσον τὸ οὐσιῶδες ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ ἔννοια, τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζει διὰ τῶν συμβόλων τούτων, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἐσωτερικὸν περιεχόμενον αὐτῶν. Τὰ στοιχεῖα ἢ σύμβολα ταῦτα καθ' ἑαυτὰ καὶ μεμονωμένως ἐξεταζόμενα εἶναι ἀδιάφορα καὶ ὡς ἐνδύματα ἐξωτερικὰ δύνανται νὰ προσλάβωσι διάφορον παρ' ἐκάστη θρησκείᾳ περιεχόμενον. Ἐὰν λοιπὸν θὰ ἠθέλομεν νὰ πληροφορηθῶμεν, τί ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζει διὰ τῶν συμβόλων καὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ὕλων ἢ τῶν χειρισμῶν τούτων, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὰ καθ' ὅλην τὴν σύνθεσιν αὐτῶν, τουτέστιν οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν παρέχουσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ ἀλήθειαν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῶν. Καὶ ἵνα καταστήσωμεν τὸ πρᾶγμα αἰσθητότερον διὰ παραδειγμάτων, ἀναφερόμεθα εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος καὶ ἐν τοῖς καθαρμοῖς τῶν ἐθνικῶν. Ἡ χρῆσις αὕτη καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν ειδώλων δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐδανείσθη ἐκεῖθεν τὸ βάπτισμα αὐτοῦ. Τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα προσλαμβάνει τὴν ὑψηλὴν καὶ σπουδαίαν σημασίαν τοῦ ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ καὶ ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἄλλων τελετῶν, αἵτινες τὸ συνοδεύουν. Συνθαπτόμεθα μετὰ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, γινόμενοι σύμφυτοι τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ συσταυροῦται ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος ἐν τῷ ὕδατι, ἵνα, ὡσπερ ἡγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν (Ρωμ. ζ' 4-5). Τοιαύτην σημασίαν καὶ μυστικὴν ἔννοιαν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ ἀπαντῶμεν, ὡς πρὸς τὴν τελετὴν τοῦ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο καὶ καλεῖται ὑπὸ τοῦ θεοῦ Παύλου «λουτρὸν καλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου» (Τιτ. γ' 5). Παρόμοιά

τινα θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ καὶ περὶ τῆς χρήσεως ἄρτου καὶ οἴνου ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ. Ἄρτου καὶ οἴνου χρῆσιν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ συναντήσῃ τις καὶ εἰς ἄλλας λατρείας. Τὴν ἀλήθειαν ὅμως τῆς μεταβολῆς τῶν στοιχείων τούτων εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ τῆς ταυτίσεως τῆς χριστιανικῆς Εὐχαριστίας πρὸς τὴν ἀπολυτρωτικὴν θυσίαν τοῦ Σταυροῦ μόνον ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ καὶ μόνον εἰς αὐτὴν καὶ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην εὐρίσκομεν διακηρυττομένην καὶ πιστευομένην. Εἰς ποίαν δὲ θὰ παρεσύρετο πλάνην ὁ ἐκ τῆς ἀπλῆς χρήσεως τῶν δύο τούτων στοιχείων καὶ ἐν ἄλλαις λατρείαις συνάγων τὸ συμπέρασμα, ὅτι κατ' ἐξάρτησιν ἐξ αὐτῶν εἰσῆχθη ἢ χρῆσις τούτων καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ, δύναται ν' ἀντιληφθῇ τις ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἀναφερομένων περὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Μίθρα. Κατὰ τὸν ἀπολογητὴν τοῦτον δηλαδὴ, τὴν αὐτὴν χρῆσιν «καὶ ἐν τοῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις παρέδωκαν γίνεσθαι μιμησάμενοι οἱ πονηροὶ δαίμονες», διότι «ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος τίθεται ἐν ταῖς τοῦ μουμένου τελεταῖς»³. Ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ ἔννοια καὶ τὸ ἐσωτερικὸν περιεχόμενον τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου, τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, εἴπομεν ἤδη. Πόσον δὲ διαφόρως ἐχρησιμοποιοῦντο ταῦτα καὶ ἐν ταῖς τελεταῖς τοῦ Μίθρα ἀντιλαμβάνεται τις, ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐν τῶ μυστηριακῶ δείπνῳ τοῦ Μίθρα παρετίθεντο καὶ σάρκες ἐκ τοῦ θυσιασθέντος ταύρου, τὸ δὲ ποτήριον δὲν περιεῖχεν ἀπλοῦν ὕδωρ, ἀλλὰ ποτὸν τι, τὸ ὁποῖον ὁ Loisy⁴ καλεῖ haoma καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ τὸ σπέρμα τοῦ ταύρου!

5. Λείψανα εἰδωλολατρικὰ ἐξαλλάσσουν ἔννοιαν ὑπὸ χριστιανικοῦ περιεχομένου.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας τινὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας λείψανά τινα ἐκ τῆς παλαιᾶς εἰδωλολατρικῆς συνηθείας καὶ λατρείας παρεσέδυσαν εἰς τὰς χριστιανικὰς λατρευτικὰς ἐκδηλώσεις ἐπιστραφέντων ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου εἰς τὸν Χριστιανισμόν, λόγῳ τοῦ νέου χριστιανικοῦ περιεχομένου, τὸ ὁποῖον ταῦτα προσέλαβον, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον καὶ ταῦτα ἐμείωσαν τὴν πρωτοτυπίαν τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ὁ Sabro⁵ ἀναφέρει περίπτωσιν τινα τοιαύτην, ἀντιπαχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ P. Drews⁶ καὶ ἀναφερομένην εἰς τελετὴν τοῦ βαπτίσματος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἰσπανίᾳ. Κατ' αὐτὴν ὁ νεόφυτος ὑπεχρεοῦτο νὰ ποδοπατήσῃ γυμνόπους δέρμα κτήνους. Τοῦτο δὲ ὑπενθυμίζει τὴν δεισιδαίμονα πεποιθήσιν τῶν εἰδωλολατρῶν, ὅτι οἱ δαίμονες περιβάλλονται διὰ δερμάτων ζῶων⁷. Καὶ ὅτι μὲν ἀποτελεῖ δεισιδαιμονίαν τὸ φρόνημα τοῦτο τὸ σχετιζόμενον

3. Α' Ἀπολογ. § 66. Βερ. 3,198.

4. Les mystères païens et le mystère Chrétien, σελ. 194.

5. Ἐνθ' ἄνωτ. στήλη 844.

6. Theologische Literaturzeitung 1908, n. 4, col. 115.

7. Πρβλ. Rohde, Psyche, ἐκδ. 3 II 75.

πρὸς τὴν περιβολὴν τοῦ δαίμονος, οὐδεὶς θὰ ἡμφεσβῆται. Ὅτι δὲ καὶ ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς εἰδωλολατρικῆς ταύτης δεισιδαιμονίας ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ νέου ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ περιεχομένου ἔνθεν μὲν ἡ περιφρόνησις τοῦ σατανᾶ καὶ ἡ ἀπάρνησις αὐτοῦ, τοῦθ' ἕπερ δηλοῦται καὶ διὰ τοῦ συμβολικοῦ πτύσματος, τοῦ διδομένου ὑπὸ τοῦ ἀποτασσομένου αὐτῷ κατηχομένου, ἔνθεν δὲ καὶ ἡ καταπάτησις τοῦ Σατανᾶ διὰ τῆς ἰσχύος τῆς παρεχομένης ὑπὸ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων, καὶ τοῦτο εἶναι προφανές. Παρὰ ταῦτα λοιπὸν, τὸ ἐμφιλοχωρῆσαν παλαιὸν ἀπόλειμμα, ὑπενθυμίζον εἰδωλολατρικὴν δεισιδαιμονίαν, τοῦτο διὰ τοῦ νέου περιεχομένου, ἕπερ προσέλαβε, μετεβλήθη εἰς σύμβολον ἐκφράζον μεγάλας καὶ ὑψηλὰς χριστιανικὰς ἐννοίας.

6. Ἡ ἀρχέγονος ἀπλότης τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ ἡ ἐνότης αὐτῆς.

Δὲν πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ παρατρέχῃται τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σημερινὴ χριστιανικὴ λατρεία παρουσιάζεται μὲν πολυσύνθετος, προῆλθεν ὅμως ἐκ πυρῆνός τινος ἀρχικοῦ καταπληκτικῆς ἀπλότητος, ἀποτελουμένου ἐξ ὀρισμένων τελετῶν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ κοιτίδι τοῦ Χριστιανισμοῦ συσταθεῖσάν, συνδεομένων δὲ πρὸς ἀλλήλας δι' ἐνότητος ἀρχῆς καὶ σκοποῦ καὶ κυριαρχουμένων ὑπὸ μητρικῆς τινος ἰδέας ταξιθετούσης αὐτάς καὶ προδιαγραφούσης σαφῶς καὶ αὐστηρῶς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν καὶ τούτων καὶ τῆς ὅλης λατρείας. Τὸ Βάπτισμα, ἡ Εὐχαριστία, ἡ δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων μετάδοσις τῶν δωρεῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς καὶ ἡ καθιέρωσις τῶν εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐκλεγομένων καὶ ἀφοσιωμένων πιστῶν, ὑπῆρξαν αἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν καὶ ἐτῶν τῆς συστάσεως τῆς Ἐκκλησίας παρουσιαζόμενα ὡς ἐν πλήρει ἰσχύϊ τελεταί, διαμορφωθεῖσαι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τῷ τοσοῦτον μισαλλοδόξῳ καὶ μετ' ἀπεχθείας καὶ ἀποτροπιασμοῦ ἀσυγκρατήτου κατὰ παντὸς ὅ,τι εἰδωλολατρικὸν ἀντιτιθεμένῳ. Ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἐνότης τοῦ πυρῆνος αὐτοῦ εἶναι πρόδηλος καὶ εἰς πάντας ἐμφανής. Δὲν παρουσιάζει οὗτος τὴν μορφήν μωσαϊκοῦ, ὅπως θὰ ἐνεφανίζετο, ἐὰν ἀπετελεῖτο ἐκ δεδανεισμένων τεμαχίων. Κυριαρχεῖ ἐν αὐτῷ, ὡς ἦδη εἶπομεν, ἐνότης σκοποῦ καὶ ἀρχῆς. Οὕτω διὰ τοῦ Βαπτίσματος οἱ προσήλυτοι τῆς νέας πίστεως εἰσάγονται εἰς τὴν νέαν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ· διὰ τῆς Εὐχαριστίας προσλαμβάνουσι τὴν οὐρανίαν τροφήν, τὴν ἐνισχύουσαν τὴν νέαν ταύτην ζωὴν καὶ αὐξάνουσαν αὐτὴν εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐνοῦνται οἱ τῆς ζωῆς αὐτοῦ μετασχόντες καὶ εἰς αὐτὴν αὐξάνοντες καὶ προαγόμενοι· διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, τῆς ἀντιστοιχοῦσης πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος, λαμβάνουσιν οὗτοι τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὴν ἐνεργοῦσαν μὲν καὶ ἐν τοῖς μυστηρίοις τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας, συντελοῦσαν δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς

τὴν τελείωσιν τῆς καινῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως. Αἱ πρῶται λοιπὸν αὐταὶ τελεταί, αἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας θεθεῖσαι ἐν ἰσχύϊ, προδήλως συνδέονται στενῶς πρὸς ἀλλήλας, ἐξαρτώμεναι ἢ μία ἐκ τῆς ἄλλης καὶ ἀπορρέουσαι πᾶσαι ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, κυριαρχούμεναι καὶ ἐμψυχούμεναι ὑπ' αὐτῆς. Πᾶς χριστιανὸς δηλαδὴ εἶναι μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ μέλος αὐτοῦ. Πάντες δὲ οἱ χριστιανοὶ εἶναι τὸ νέον γένος, τὸ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καταγόμενον καὶ εἰς τὸν Χριστὸν ἐνσωματούμενον, ὡς μυστικὸν σῶμα αὐτοῦ. Ἐκαστος χριστιανὸς λοιπὸν γεννᾶται ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος· διατηρεῖται καὶ αὐξάνει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Χριστοῦ, τρεφόμενος ἐκ τῆς ζωοποιῦ καὶ ἀθανάτου τροφῆς τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ τρώγει τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ πίνει τὸ αἷμα αὐτοῦ· ἐκ τῆς αὐτῆς ὑπερφουῶς καὶ οὐρανίας τροφῆς τρέφονται καὶ οἱ λοιποὶ ἀδελφοὶ του, συνενούμενοι δι' αὐτῆς καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ συναποτελοῦντες οὔτω, διὰ τῆς ἐνσωματώσεως αὐτῶν, τὴν μίαν, ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ, πρὸς διαχείρισιν τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουσιν εἰδικοί οἰκονόμοι καὶ λειτουργοί, ὡς τοιοῦτοι δὲ ἀπ' αὐτῆς τῆς συστάσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐγκατεστάθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς οἱ ἀπόστολοι. Ἐάν τις τῶν πιστῶν πέσῃ, ὡς ὁ κατ' αὐτοὺς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἐκκλησίας παρεκτραπείς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κορίνθου αἰμομίκτης, ἀνίσταται διὰ τῆς μετανοίας, ἢ ὁποία, ἐφ' ὅσον εἶναι εἰλικρινής, ἀποκαθιστᾷ τὸν πεπτωκότα εἰς τὴν πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ κατάστασιν τῆς χάριτος, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα συγγραφέων εὐαγγελίων, ἔδωκεν ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς ἀποστόλους του καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν ταμιουχοῦν τῆς χάριτος Ἐκκλησίαν του. Ἐπὶ πλέον οἱ πιστοὶ ἐπισυνάγονται ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅμοῦ δὲ καὶ κατ' ἴδιον ἕκαστος προσεύχεται πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἐνιαῖον μὲν, ἀλλὰ καὶ τριαδικὸν καὶ τρισυπόστατον, ἀναφέροντες τὰς εὐχαριστίας καὶ δεήσεις των πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς μόνου μεσίτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως καταλλάσσοντος αὐτοὺς πρὸς τὸν Πατέρα. Δὲν προσάγουσιν εἰς αὐτὸν θυσίας ζῶων καὶ αἵματος ταύρων καὶ τράγων καὶ σποδὸν δαμάλεως. ~~Λατρεύουσιν Αὐτὸν ἐν Πνεύματι, ἀφιερῶντες εἰς Αὐτὸν πάσας τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς των δυνάμεις καὶ διὰ τῆς πλήρους ὑποταγῆς ὀλοκλήρου τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν εἰς τὸ θέλημά του, προσπαθοῦσι νὰ παριστώσιν τὰ σώματα αὐτῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, λογικὴν λατρείαν εἰς αὐτόν. Αὐταὶ εἶναι αἱ κύριαι καὶ θεμελιώδεις γραμμαὶ τῆς νέας λατρείας, ἥτις διὰ μέσου τῶν αἰῶνων παρουσίασεν ἀναμφιβόλως πλουσίαν ἐξέλιξεν ἀπὸ ἀπλουστάτης, ὁποία ὑπῆρξεν ἐν ἀρχῇ, ἀποβάσα πολυσύνθετος. Πάντοτε ὅμως αἱ θεμελιώδεις αὐταὶ γραμμαὶ παρέμειναν ἀμετάβλητοι καὶ πᾶσαι αἱ ἐπιγεγόμεναι εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν μεταβολαὶ καὶ προσαυξήσεις ἐγένοντο ἐντὸς τοῦ πλαισίου, τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς διαγραφέντος, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν εἰς τὴν περιφέρειαν παρεισῆλθον καὶ στοιχεῖά~~

τινα ἐκ τοῦ περιβάλλοντος, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ἐξηπλώθη ἡ μία Καθολικὴ καὶ Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία. Ἡ ὄθησις λοιπὸν πρὸς ἐξέλιξιν τῆς νέας λατρείας ἐδόθη ἐκ τῶν ἔνδον, ἐκ τῶν ἐξ ἀρχῆς ὡς θεμελίων λίθων ταύτης τεθεισῶν γραμμῶν, ἔξωθεν δὲ μόνον ἀφορμαὶ ἐδόθησαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην, ἐντεῦθεν δὲ παρὰ τὴν ἐκ τῆς ἐξελίξεως προελθοῦσαν πλουσίαν καὶ δαψιλῆ σύνθεσιν, κατ' οὐσίαν ἢ νέα λατρεία παρέμεινεν ἀμετάβλητος καὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ εἶναι εὐδιάκριτοι καὶ σήμερον ἔτι, αἱ ἀποτελέσασαι τὴν πρώτην ἐκείνην ἀπλότητα τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἀρχαί. Τί παρεισῆλθεν εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ περιβάλλοντος, θὰ εἴπωμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Πρὸς τὸ παρὸν περιοριζόμεθα νὰ τονίσωμεν, ὅτι αἱ δευτερεύουσαι καὶ λεπτομερειακαὶ αὗται ἐπιδράσεις κατ' οὐδὲν θίξασαι τὸ ἀρχέγονον πνεῦμα καὶ τὰς θεμελιώδεις γραμμάς τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἀφῆκαν αὐτὴν κατ' οὐσίαν ἀνέπαφον καὶ ἀμετάβλητον ὡς αὕτη εἶχε διαμορφωθῆ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ περιβάλλοντος τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, τὸ ὅποιον ὑψοῦτο ὡς ἀδιαπέραστον τεῖχος εἰς πᾶσαν εἰδωλολατρικὴν διείσδυσιν, ἰκανὴν νὰ ἐπιδράσῃ ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν λατρείαν τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἵτινες ἐπὶ ἀρκετὰ ἐν τῇ ἀρχῇ ἔτη προήρχοντο ἐκ τῶν τρεφόντων ἀδιάλλακτον μῖσος πρὸς πᾶν ὅ,τι εἰδωλολατρικὸν ἀπογόνων τοῦ Ἰσραήλ. Ἐφ' ὅσον δὲ εἰς τὸ περιβάλλον τοῦτο ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἐδέξατο τὴν ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας ἐπίδρασιν, δὲν ἀπέμενε κατὰ τὴν ὁρθὴν παρατήρησιν τοῦ Cabrol οὐδεὶς πλέον χῶρος, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρώτης περιόδου, ὅπως ἐμφιλοχωρήσῃ καὶ εἰδωλολατρικαὶ ἐπιδράσεις, οἷας ἐξεδέχθησαν ταύτας νεώτεροί τινες συγγραφεῖς⁸.

7. Οἱ περὶ ἐπιδράσεων ἐκ τοῦ Γνωστικισμοῦ ἀντιφατικοὶ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Renan.

Ἐρχόμενοι ἤδη καὶ εἰς ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρος ἰσχυρισμῶν καὶ θεωριῶν, αἵτινες προεβλήθησαν ἐκ μέρος τῶν ὑποστηριζόντων, ὅτι ἐνεφιλοχώρησαν εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ἐθνικαὶ ἐπιδράσεις, θὰ ἐσημειοῦμεν πρωτίστως, ὅτι πρὸς παράκαμψιν τοῦ κωλύματος, τὸ ὅποιον ἐδημιούργει ὁ ἀνυπερβλήτος φραγμός, ὁ χωρίζων τὸν Ἰουδαϊκὸν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου καὶ λόγῳ τοῦ ὁποίου καθίστατο ἀδύνατος ἢ παρεισδυσίς εἰδωλολατρικῶν ἐπιδράσεων εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν κοιτίδα τῆς νέας λατρείας, ὑπέστηρίχθη, ὅτι οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως ἐνεφιλοχώρησαν αἱ ἐπιδράσεις αὗται. Καὶ περισσότερον συγκεκριμένως κατὰ τὸν Renan ἀμέσως μὲν ἐκ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων δὲν ἦντλησεν ὁ Χριστιανισμὸς ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς ἰδικῆς του λατρείας, ὁ Γνωστικισμὸς ἕμως ἐχρησίμευσεν ὡς γέφυρα, διὰ τῆς ὁποίας ἐμμέσως καὶ ὡς διὰ πλαγίας, οὐχὶ δὲ τοσοῦτον ἐμφανοῦς πηγῆς, εἰσέρρευσε ἡ

8. Dom Cabrol, La prière des premiers Chrétiens, σελ. 261.

έθνική επίδρασις, χωρίς να συναντήση πολλάς και δξείας αντιδράσεις. Ούτω κατά τούς Ισχυρισμούς του Renan ή 'Εκκλησία όφείλει τó πñν ή σχεδόν τó πñν εις τόν Γνωστικισμόν, και ιδίá τήν χρῆσιν φυλακτιών, τήν λατρείαν τών άγγέλων, τών μαρτύρων και τών εικόνων, τás χρίσεις, τó πλεϊστον τών έορτών τῆς Παρθένου και τών άγιών κλπ.⁹ Διά του Γνωστικισμού ή 'Εκκλησία ήλθεν εις έπαφήν πρός τά άρχαία μυστήρια και προσέλαβεν έξ αυτών ό,τι θά ικανοποιεί τόν λαόν της. Χάρις εις τόν Γνωστικισμόν κατά τόν τέταρτον αιώνα κατέστη δυνατόν, ίνα ό κόσμος μεταπηδήση άπό τῆς ειδωλολατρείας εις τόν Χριστιανισμόν, χωρίς να αντίληφθῆ τούτο, και πρό παντός χωρίς να εισχωρή εις αυτόν άμφιβολία περί του ότι δέν προσεχώρει εις τόν 'Ιουδαϊσμόν. 'Η όρθοδοξία έλαβεν άπό τούς Γνωστικούς πλήθος εύτυχών ιδεών λαϊκής άφοσιώσεως. Έκ τῆς θεουργίας δέ ή 'Εκκλησία κατήρτισε τás μυσταγωγίας της. Αί έορταί της, τά μυστήριά της, ή τέχνη της προέρχονται κατά μέγα μέρος έκ τών αίρέσεων τούτων, τás όποιás ή 'Εκκλησία κατεδίκασε¹⁰.

Είς τás άοριστολογίας ταύτας και τás άνευ πραγματικού έρείσματος ύποθέσεις ταύτας του Renan θά είχομεν να άντιτάξωμεν πρωτίστως, ότι ό Matter, εις τόν όποϊον ό Renan παραπέμπει και άπό του όποϊου κατά τόν Cabrol¹¹ δανείζεται πάσας τás περί Γνωστικισμού πληροφορίας του, ύποστηρίζει τήν όλως άντίθετον θέσιν. Βεβαίοι δηλαδή ό Matter, ότι όλως τούναντίον ό Γνωστικισμός έδανείσθη άπό τῆς 'Εκκλησίας κατά μέγα μέρος τás λειτουργικás του πράξεις και άσκήσεις¹². Τήν αυτήν θέσιν ύπεστήριξαν και ό Probst¹³, έκτενεστάτα δέ και ό Cabrol¹⁴ καθώς και άλλοι, έν οίς και ό Duchesne.

'Επειτα ισχυρίζεται μὲν ό Renan, ότι οί Γνωστικοί «καθίδρυσαν τήν γέφυραν, διά τῆς όποιás πλήθος ειδωλολατρικών συνηθειών και πράξεων παρεισέδυσαν εις τήν 'Εκκλησίαν», δέν άποδεικνύει όμως τούτο, άλλ' όλως τούναντίον δι' εκείνων, τά όποία συγχρόνως και παραλλήλως παραδέχεται ό ίδιος, ού μόνον έξασθενίζει, αλλά και ανατρέπει τόν ισχυρισμόν αυτού τούτον. 'Αναφερόμενος δηλαδή εις τás επί μέρους διδασκαλίας του Γνωστικισμού όμολογεῖ ό Renan¹⁵, ότι «πάντα ταύτα ήσαν άσυμβίβαστα πρός τόν Χριστιανισμόν. 'Η μεταφυσική αυτή τών όνειροπολημάτων, ή ήθικῆ αυτή τών έρημιτιών, ή βραχμανική αυτή άλαζονεία, ήτις θά επανέφερον, εάν τήν άφιναν

9. Dom Cabrol, Culte Chrétien, ένθ' άνωτ. στήλη 839.

10. Renan, Origines du Christianisme, Τόμ. VI, σελ. 154-156 και σελ. 509. Πρβλ. και τόμ. VII, σελ. 145 και 540-545.

11. Ένθ' άνωτ. στήλη 840.

12. Matter, Histoire du Gnosticisme, έκδ. 2, τόμ. II, σελ. 358, 387, 446.

13. Liturgie der dreiersten Christl. Jahrhunderte, σελ. 393.

14. Origines liturgiques, σελ. 58 και έν τῇ Revue pratique d'Apologétique

15 Νοεμβρ. 1906 έν άρθροις περί τών Origines du Culte catholique.

15. Ένθ' άνωτ. L'Eglise chrétienne, Paris 1879, σελ. 176-177 και 183-184.

ἀνεμπόδιστον, τὸ καθεστῶς τῶν ἰνδικῶν φυλῶν, θὰ ἐφόνευον τὴν Ἐκκλησίαν, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία δὲν εἴχε λάβει τὰ προφυλακτικὰ τῆς μέτρα». «Ἡ καταστροφή τοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ ἐπῆρχετο, διότι αὐτὴ ἦτο εἰς τὸ βάθος τῶν θεωριῶν τούτων. Κατῆργουν τὸν ζῶντα Ἰησοῦν· δὲν ἄφηναν παρὰ μόνον φάσμα τι τοῦ Ἰησοῦ ἄνευ δυνάμεως, ἱκανῆς πρὸς ἐπιστροφὴν τῆς καρδίας, ἀντικαθίστων τὴν ἠθικὴν προσπάθειαν διὰ φαινομενικῆς τινος ἐπιστήμης· ἐτοποθέτουν τὸ ὄνειρο-πόλημα εἰς τὴν θέσιν τῶν χριστιανικῶν πραγματικοτήτων, ἐκάστου ἀποκτῶντος τὸ δικαίωμα νὰ σχηματίζῃ κατ' ἀρέσειαν Χριστιανισμὸν τῆς φαντασίας του ἐν τοῖς δόγμασι καὶ τοῖς προγενεστέροις βιβλίοις. Οὕτως ὁ Χριστιανισμὸς ἔπαυε νὰ ὑπάρχῃ καὶ καθίστατο ξένον τι παράσιτον, τὸ ὁποῖον ἐζήτει νὰ ἐμφανισθῇ ὡς κλάδος τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς». «Ὁ Γνωστικισμὸς θὰ ἐφόνευε τὴν Ἐκκλησίαν, ἐὰν αὐτὴ δὲν προελάμβανε»¹⁶. Ἦτο λοιπὸν ὁ Γνωστικισμὸς ἐχθρὸς θανάσιμος τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θὰ ἐφονεύετο ὑπ' αὐτοῦ, ἐὰν αὐτὴ δὲν εἴχε λάβει ἐγκαίρως τὰ μέτρα τῆς. Ἄλλ' ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία ἐγκαίρως ἀντιμετώπισε τὸν Γνωστικισμὸν ὡς θανάσιμον ἐχθρὸν καὶ ἐξουδετέρωσε τὸν ἐξ αὐτοῦ κίνδυνον, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτοῦ δάνεια διὰ τὸ τελετουργικὸν τῆς; Ἴδου ἡ ἀντίφασις.

8. Ὁ κατὰ τοῦ Γνωστικισμοῦ ἀγὼν τῆς Ἐκκλησίας ἀπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων.

Πράγματι δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς συστάσεως αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπισε τὸν Γνωστικισμὸν δραστικῶς, ὡς ἐχθρὸν ἀδιάλλακτον. Ἐν αὐτῇ τῇ Κ. Δ. συναντῶμεν τὰς πρώτας ἀποκηρύξεις τῶν Γνωστικῶν κακοδοξιών, ἐν συνεχείᾳ δ' ἔπειτα καὶ ἄνευ διακοπῆς συνεχίζεται ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ποιμένων καὶ συγγραφέων ὁ κατ' αὐτῶν ἀγὼν. Οὕτως, ἵνα παραλίπωμεν Σίμωνα τὸν Μάγον, ὅστις «διὰ τὸ ἱκανῶ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι» τοὺς Σαμαρείτας ἐκαλεῖτο «ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μέγαλη», ἀλλὰ καὶ κατεκρίθη ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πέτρου (Πράξ. η' 10, 11, 20), ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολῇ αὐτοῦ, μόλις τὴν ἕκτην μετὰ Χριστὸν δεκαετηρίδα, ὁ θεῖος Παῦλος ἀποκηρύσσει τὴν γνωστικίζουσαν «θρησκείαν τῶν ἀγγέλων» καὶ τὴν φυσίωσιν τῶν ἀποπειρωμένων νὰ ἐμβατεύσωσιν εἰς «ἀ μὴ ἑωράκασι, φυσιοῦμενοι ὑπὸ τοῦ νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ προσεχόντων εἰς ἐντάλματα καὶ διδασκαλίαις ἀνθρώπων, ἅτινά ἐστι λόγον ἔχοντα σοφίας» μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ πραγματικὴν δύναμιν, συνιστάμενα δὲ «ἐν ἐθελοθρησκείᾳ» καὶ ψευδοταπεινοφροσύνη καὶ ἀφειδίᾳ σώματος πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκὸς» (Κολοσ. β' 18, 22, 23). Ἐξαιρῶν δὲ τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τοῦ Κυρίου, ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κτίσιν ὑψουμένου, ἄτε ὦν δημιουργὸς

16. Παρὰ G. Bareille ἐν ἄρθρῳ Gnosticisme ἐν Dict. de Théol. Cath. τόμος 6, στήλ. 1463 - 1464.

αὐτῶν, μεταχειρίζεται τὸν ὄρον «πλήρωμα», πιθανῶς δανειζόμενος τοῦτον παρὰ τῶν Γνωστικῶν, ἵνα δείξῃ τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, τονίζων, ὅτι «ἐν αὐτῷ (τῷ Χριστῷ) κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα» (Κολοσσαεῖς β' 9). Πράγματι· ἡ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου συσχέτισις αὕτη, κατὰ τὸν Β. Στεφανίδην¹⁷ ἦτο ἐπιτυχής. Ἐνῶνται τις τοὺς αἰῶνας τῆς θεότητος σωματικῶς ἔχει τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τῶν χριστιανῶν, δι' οὗ συνετελέσθη ἡ δημιουργία. Χωρίζων ὅμως αὐτὸν εἰς πολλὰ ἰδιαίτερα ὄντα ἔχει τοὺς αἰῶνας τῶν Γνωστικῶν. Ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ αἱ κατὰ «γενεαλογιῶν ἀπεράντων» καὶ «βεβήλων καὶ γραωδῶν μύθων» (Α' Τιμοθ. α' 4 καὶ δ' 7) συστάσεις τοῦ θεοῦ Παύλου εἰς τὰς Ποιμαντικὰς ἐπιστολάς, ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τινῶν νεωτέρων ὡς ἀναφερόμεναι εἰς τὰς γενεαλογίας τῶν αἰῶνων, περὶ τὰς ὁποίας ἡσχολοῦντο οἱ Γνωστικοί. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει δέ, ὅτι ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔχει ὑπ' ὄψιν «ἰουδαϊκοὺς μύθους» ὠθοῦντας εἰς «μάχας νομικὰς» κατὰ τὰ Τίτ. α' 14, γ' 9, καὶ πάλιν «αἱ βέβηλοι κενοφωνίαι καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως», ἀπὸ τῶν ὁποίων συνιστᾷ ὁ ἀπόστολος εἰς τὸν Τιμόθεον ν' ἀπέχη, καθὼς καὶ οἱ «ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγοι, οἱ κεκαυτηριασμένοι τὴν ἰδίαν συνείδησιν καὶ κωλύοντες γαμεῖν» καὶ συνιστῶντες «ἀπέχεσθαι βρωμάτων»¹⁸ σχετίζονται ἀσφαλῶς πρὸς τὸν Γνωστικισμόν καὶ τοὺς προδρόμους αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Στεφανίδην¹⁹ εἰς τοὺς ἐν τῇ Κ. Δ. πολεμουμένους Γνωστικούς ἀποδίδεται ἀσκητισμός, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ, ἔκλυσις ἡθῶν. Πράγματι δὲ εἰς τὰς Καθολικὰς ἐπιστολάς γίνεται λόγος περὶ ψευδοδιδασκάλων, οἵτινες «τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι» «ἐξἄκολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀσελγείαις», «ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμοῦ πορευόμενοι» (Β' Πέτρ. β' 1, 2, 10), «ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσελγείαν» (Ἰουδ. 4). Τοῦτους δὲ φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει ὡς «κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαάμ καὶ τὴν διδαχὴν Νικολαϊτῶν» (Ἀποκάλ. β' 14-15). Τέλος ὁ Γνωστικὸς Κήρινθος εἶναι σύγχρονος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, εἰς τὰ πρῶτα δὲ κηρύγματα τοῦ δοκητισμοῦ ἀναφέρεται τὸ χωρίον τῆς Α' Ἰωάν. δ' 1-3, τὸ ποιούμενον λόγον περὶ πολλῶν ψευδοπροφητῶν ἐξεληλυθότων εἰς τὸν κόσμον καὶ διακηρύττον σαφῶς, ὅτι «πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν· καὶ τοῦτό ἐστιν ἐκ τοῦ ἀντιχρίστου». Καὶ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει ὁ θεὸς ἀπόστολος καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ Καθολικῇ ἐπιστολῇ του (στίχ. 7), τονίζων πρὸς οὓς ἐπιστέλλει, ὅτι «πολλοὶ πλάνοι ἐξῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί· οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος».

17. Β. Στεφανίδου, Ἑκκλησι. Ἱστορία, σελ. 57 ἐν ὁποίῃ.

18. Α' Τιμοθ. στ' 20, δ' 2-3, Β' Τιμοθ. β' 16-17.

19. Ἐνθ' ἀνωτ, σελ. 52.

9. Ὁ κατὰ τοῦ Γνωστικισμοῦ ἀγὼν κατὰ τοὺς μεταποστολικούς χρόνους.

Δὲν ἀπομένει λοιπὸν οὐδ' ἐλαχίστη τις ἀμφιβολία περὶ τοῦ ὅτι ἤδη αὐτοὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐκήρυξαν σφοδρὸν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Γνωστικισμοῦ καὶ τῶν προδρόμων αὐτοῦ. Ὁ ἐξ ἀρχῆς δὲ τῆς καθιδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀρξάμενος ἀγὼν οὗτος συνεχίσθη ἀδιαπτώπτως, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀποστολικοῦ πατρὸς Ἰγνατίου, ἐν ταῖς ὁποίαις κατακρίνονται «ὡσπερ τινὲς ἄθεοι ὄντες, τουτέστιν ἄπιστοι» οἱ λεγόντες τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν «τὸ δοκεῖν πεπονθέναι» καὶ βλασφημοῦντες αὐτὸν μὴ ὁμολογοῦντες σαρκοφόρον», ἀπεχόμενοι δὲ «εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»²⁰

Μετὰ τὸν θεοφόρον Ἰγνάτιον κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ κατὰ τὸν τρίτον, δὲν ὑπῆρξεν ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς, ὅστις νὰ μὴ ἔγραψε κατὰ τῶν αἰρετικῶν μὲν γενικῶς, εἰδικώτερον δὲ κατὰ τῶν Γνωστικῶν. Οὕτως Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς δὲν περιωρίσθη μόνον νὰ συγγράψῃ τὸ «Σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἰρέσεων»²¹, οὐδὲ ἀπλῶς ἀπεκήρυξε καὶ κατέκρινε τοὺς γνωστικὸς Σίμωνα καὶ Μένανδρον καὶ Μαρκίωνα κατονομάζων αὐτοὺς ρητῶς ἐν τῷ Α'. Ἀπολογία του²² ἀλλ' ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Εἰρηναῖος²³ καὶ εἰδικῶς «σύνταγμα πρὸς Μαρκίωνα, συνέγραψε κατακρίνων τὴν περὶ δύο δημιουργῶν διδασκαλίαν τούτου καὶ βεβαιῶν κατηγορηματικῶς, ὅτι «αὐτῷ τῷ Κυρίῳ οὐδ' ἂν ἐπέισθην, ἄλλον θεὸν καταγγέλοντι παρὰ τὸν Δημιουργόν» καὶ ὅτι παρὰ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, ὅστις ἐποίησε τὸν κόσμον τοῦτον καὶ ἔπλασεν ἡμᾶς καὶ πάντα συνέχει καὶ διακυβερνᾷ ἦλθεν ὁ μονογενὴς Υἱὸς πρὸς ἡμᾶς. Τὸν γνωστικὸν Βασιλείδην ἐξ ἄλλου ἀνήρρεσεν ὁ ἐντοῖς τότε γνωριμώτατος συγγραφεὺς Ἀγρίππας Κάστωρ²⁴ ἐνῶ ἕτερος ἀπολογητὴς ὁ Ἀντιοχείας Θεόφιλος συνέγραψε τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «πρὸς τὴν αἵρεσιν Ἐρμογένους» σύγγραμμά του, ἀλλὰ καὶ τὸν «κατὰ Μαρκίωνος λόγον»²⁵, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πρῶτον χρόνον καὶ Φίλιππος ὁ Γορτύνης ἐπίσκοπος «σπουδαϊότατον καὶ αὐτὸς πεπολιῆται κατὰ Μαρκίωνος λόγον», καθὼς καὶ ὁ Μόδεστος «διαφέροντως παρὰ τοὺς ἄλλους ὡς ἐκδηλον τοῖς πᾶσι κατεφόρησε πλάνην» τοῦ αὐτοῦ γνωστικοῦ, ἀλλὰ «καὶ ἄλλοι πλείους, ὧν παρὰ πλείστοις εἰσέτι νῦν οἱ πόνοι διαφυλάττονται»²⁶. Ἀλλὰ καὶ ὁ μαθητευθεὶς παρὰ τῷ Τατιανῷ Ρόδων ἀντε-

20. Τραλλιάν. 10. Σμύρν. 5 καὶ 7. — Βεπ. 2,273,280,281.

21. Ἀπολογία 26 § 8. Βεπ. 3,175.

22. Αὐτοθ. σελ. 174-175.

23. Ἐλεγχος...IV 6, 2 Migne 7,937.

24. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστ. IV Migne 20,317.

25. Αὐτοθ. IV 24 M. 20,389.

26. Αὐτοθ. 25, σελ. 389.

πεξεληθὼν διὰ συγγραφῆς κατὰ τῆς αἵρέσεως τοῦ Μαρκιῶνος ὀνομάζει αὐτὸν «τὸν Ποντικὸν λύκον», τῷ ὁποίῳ κατηκολούθησαν ὁ Ἀπελλῆς, «ὁ πειθόμενος ἀποφθέγμασι παρθένου δαιμονώσης ὄνομα Φιλουμένης» καὶ ἕτεροι «ἀφ' ὧν εἰσι Ποιτῆς τε καὶ Βασιλικὸς» καὶ ἄλλοι «ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐξοκείλαντες ὧν ἔστιν ἀρχηγὸς καὶ προστάτης Σύνερω»²⁷. Ἐπακολουθεῖ ἔπειτα ἡ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου αἰῶνος σειρὰ περιφανῶν πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι ὁμοφώνως καὶ ἐν συμφωνίᾳ ἀναλαμβάνουσι νὰ ἀναιρέσωσι τὰς πλάνας τοῦ Γνωστικισμοῦ. Οὕτως ὁ Εἰρηναῖος δὲν συνέγραψε μόνον τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐλεγχος καὶ ἀποτροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως» βιβλία πέντε, τὰ περισωθέντα εἰς ἡμᾶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν Λατινικῇ μεταφράσει, ἀλλὰ καὶ ἕτερον «περὶ ὀδοῦδος» κατὰ τῆς «Οὐαλεντίνου πλάνης» σύγγραμμα, καθὼς καὶ τὴν πρὸς Φλωρίνου ἐπιστολὴν «περὶ μοναρχίας ἢ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν»²⁸, ἅτινα ἀπαλώσθησαν. Ὁ Τερτυλλιανὸς ἐξ ἄλλου συνέγραψεν εἰδικὰ ἔργα κατὰ τοῦ Γνωστικισμοῦ οἷα τὰ *Adversus Marcionem*, *Adversus Hermogenem*, *Adversus Valentinianos*, καθὼς καὶ τὰ ἀπολεσθέντα, μνημονευόμενα δὲ ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἄλλα διασφῶζόμενα συγγράμματά του, *De censu animae contra Hermogenem*²⁹ καὶ *Adversus Appellicianos*³⁰. Ἐπακολουθεῖ τέλος ὁ Ἰππόλυτος, ὅστις εἰς τὸν «Κατὰ πασῶν αἵρέσεων ἔλεγχος» αὐτοῦ, τὸν συνήθως καὶ φιλοσοφούμενα καλούμενον, ὁμιλεῖ περὶ τῶν αἵρετικῶν τριάκοντα καὶ δύο τὸν ἀριθμὸν ἐκθέτων τὰ συστήματα αὐτῶν καὶ περιλαμβάνων ταῦτα ὑπὸ τὸ ὄνομα Γνωστικοί. Εὐθύς δ' ἐξ ἀρχῆς χαρακτηρίζων αὐτὰ βεβαιοῖ κατηγορηματικῶς, ὅτι τὰ ὑπὸ τούτων «δοξαζόμενα ἀρχὴν ἐκ τῆς Ἑλλήνων σοφίας ἔλαβον, ἐκ δογμάτων φιλοσοφουμένων καὶ μυστηρίων ἐπιχειρημένων καὶ ἀστρολόγων ρεμβομένων». Ὡς ἐκ τούτου ἐθεώρησεν, εὐλογον ἵνα ἐκθέσῃ πρῶτον «τὰ δόξαντα τοῖς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφοις», ἔπειτα δὲ νὰ παραβάλῃ πρὸς αὐτὰ «ἐκάστην αἴρεσιν», ἵνα οὕτως ἀποδειχθῇ, ὅτι ἕκαστος «πρωτοστάτης τῆς αἵρέσεως ἐπλεονέκτησε λαβόμενος τὰς ἀρχάς» ἐκ τῶν φιλοσόφων καὶ λοιπῶν εἰδωλοατρῶν «καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ τὰ χεῖρονα ὀρμηθεὶς δόγμα συνεστήσατο»³¹. Ὡς συγγράμματα λοιπὸν εἰδωλοατρικὰ ἀντιμετώπισαν τὰς συγγραφὰς τῶν Γνωστικῶν οἱ σύγχρονοι αὐτῶν Πατέρες καὶ ἐκκλησ. συγγραφεῖς. Τοῦτο ἄλλως τε ἐμφαίνεται καὶ ἐξ ὧν περὶ τοῦ Μαρκιῶνος γράφει ὁ Τερτυλλιανὸς βεβαιῶν, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτοῦ ἐκ τῶν Στωϊκῶν προῆλθε, καθὼς καὶ ὅτι τὴν δοξασίαν αὐτοῦ, περὶ τοῦ ὅτι ἡ ψυχὴ ἀπόλλυται, παρὰ τῶν Ἐπικουρείων παρέλαβε καὶ ἄλλα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ στοιχεῖα εἴτε ἐκ τοῦ Ζήνωνος, εἴτε

27. Αὐτοθ. V 13 M. 20, 460.

28. Αὐτοθ. V 20 M. 20, 484.

29. Πρβλ. *De anima* 3 M. L. 2, 646, 652.

30. Πρβλ. *De carne Christi* 8 M. L. 2, 769.

31. Ἐλεγχος κατὰ πασῶν αἵρέσεων. Πρόλογος Βεπ. 5, 199

ἐκ τοῦ Ἑρακλείτου ἐδανείσθη ³² Ἐν μέσῳ λοιπὸν τοιοῦτου συγγραφικοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ Γνωστικισμοῦ καὶ ἄλλων προφορικῶν κηρυγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ ἐγένοντο εἰς τὰς συνάξεις τῶν πιστῶν, καὶ διὰ τῶν ὁποίων πάντων ὁ Γνωστικισμὸς προεβάλλετο εἰς τοὺς Χριστιανούς ὡς γέννημα καὶ συμπλήγμα εἰδωλολατρικόν, πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν ἢ Ἐκκλησία ν' ἀντλήσῃ ὡς ἀπὸ πηγῆς διαυγοῦς ἐκ τῶν πεπλανημένων τούτων συστημάτων ἔστω καὶ δευτερεύοντά τινα στοιχεῖα τῆς λατρείας τῆς;

10. Δάνεια τοῦ Γνωστικισμοῦ ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δάνεια λοιπὸν ἐκ τοῦ Γνωστικισμοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ συντελεσθοῦν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς καθορισάσης τὰς κεντρικὰς καὶ θεμελιώδεις γραμμὰς τῆς λατρείας αὐτῆς ἀπ' αὐτῆς τῆς συστάσεώς τῆς, μάλιστα δὲ καθ' ὃν χρόνον δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπεκταθῆ πέραν τῆς Ἰουδαϊκῆς κοιτίδος αὐτῆς. Τουναντίον ὁ Γνωστικισμὸς, ὡς ἤδη ἀπέδειξεν ὁ Matter καὶ ἄλλοι, ἐδανείσθη πολλὰ ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ παραμορφώσας ταῦτα καὶ συναναμίξας μετὰ στοιχείων εἰδωλολατρικῶν καὶ ἐθνικῶν ἀνήγγειρε τὸ οἰκοδόμημα αὐτοῦ δαπάναις καὶ εἰς βάρος τῆς ἀληθείας, ἔχων κύριον σκοπὸν οὐχὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Χριστὸν τοὺς ἐθνικούς, ἀλλὰ νὰ διαστρέψῃ τοὺς Χριστιανούς κατὰ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Τερτυλλιανοῦ ³³. «Ὅτι δὲ οἱ Γνωστικοὶ ἐδανείσθησαν ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ διέστρεψαν κατὰ τὰς ἰδίαις αὐτῶν πλάναις τὰ δεδανεισμένα, ἐμφαίνεται καὶ ἄλλοθεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τίτλων πολλῶν ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν συγγραφέντων καὶ εἰς κυκλοφορίαν τεθέντων Ἀποκρύφων. Οὕτως κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου ³⁴ ὁ Βασιλείδης συνέταξεν «εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία», κατὰ δὲ τὸν Εἰρηναῖον ³⁵ ἀμύθητον πλῆθος ἀποκρύφων καὶ νόθων γραφῶν παραφέρουσιν» οἱ Γνωστικοὶ καὶ «ἐνια τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ κειμένων μεθαρμόζουσι» παρερμηνεύοντες αὐτὰ καὶ διαστρέφοντες, τοιοῦτων δὲ παραποιήσεων καὶ διαστροφῶν δείγματα παρατίθενται ἐν συνεχείᾳ ἰκανὰ ³⁶. Ἐκ τοῦ πλῆθους τούτου τῶν Ἀποκρύφων ἀναφέρει ὁ Εἰρηναῖος μόνον τὸ κατ' Ἰούδαν εὐαγγέλιον ³⁷, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπεστήριζον, ὅτι ὁ προδότης μόνος

32. Praescript 7 M. L. 2,19. «Marcionis Deus a stoicis venerat. Et ut anima interire dicatur ab epicureis observatur. Et ut carnis rumitatio negetur, de una omniū philosophorum schola sumitur. Et ubi materia cum Deo aequatur, Zenonis disciplina est. Et ubi aliquid de igneo Deo allegatur, Heraclitus intervenit».

33. De praescript. 42 M. L. 2,57. «Opus eorum nonde suo proprio aedificio venit, sed de veritatis destructione. Nostra suffodiam, ut sua aedificent». «Non ethnicos convertendi, sed nostros evertendi».

34. Ἑκκλ. Ἰστ. IV 7 M. 20,317.

35. Ἑλεγχοσ... I 20, 1 καὶ 2 M. 7,653,

36. Αὐτοθ. στήλ. 653—657 καὶ 661 καὶ ἐξῆς.

37. Αὐτοθ. 31, Migne 7,704.

ἐκ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἐγνώριζε τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀλήθειαν, δι' αὐτὸ δὲ καὶ προέδωκεν αὐτὸν, ὀρθῶς ἐνεργῶν καὶ οὐδὲν τὸ ἀξιοκατάκριτον πράττων. Ἐντεῦθεν καὶ Τερτυλλιανὸς³⁸, μέμφεται τῶν Οὐαλεντινιανῶν καὶ τῶν Μαρκιωνιτῶν, διότι ἀλλοιοῦσι καὶ ἐρμηνεύουσι πεπλανημένως τὴν Γραφὴν καὶ προσθέτουσιν εἰς τὰ ἱερὰ κείμενα βλασφήμους μύθους καὶ ἀποκρύφους διδασκαλίας. Ὁ Ἰππόλυτος ἐξ ἄλλου ποιούμενος λόγον περὶ τῶν διδασκαλιῶν τῶν Ναασσηνῶν καὶ τῶν Σηθιανῶν ἀναφέρει, ὅτι «τὰς ἐξαλλαγὰς ταύτας τὰς ποικίλας», τὰς ὁποίας οὗτοι ἀπετόλμησαν ἐπὶ τῶν ἱστορουμένων ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ἔχουσιν «ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ κατ' Αἴγυπτίου εὐαγγελίῳ» καὶ «ἐν τῷ κατὰ Θωμᾶν ἐπιγραφομένῳ εὐαγγελίῳ», ἔνθα ἀπαντᾶται ἡ ρῆσις: «Ἐμὲ ὁ ζητῶν εὐρήσει ἐν παιδιῶσι ἀπὸ ἐτῶν ἑπτὰ· ἐκεῖ γὰρ ἐν τῷ τεσσαρεκαίδεκάτῳ αἰῶνι κρυβόμενος φανεροῦμαι»³⁹. Χαρακτηριστικαί εἰσι καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν Ἀποκρύφων τοῦ Γνωστικισμοῦ «ἐρωτήσεις Μαρίας» ἐν αἷς περιλαμβάνοντο ἀποκαλύψεις τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Μαρίαν καὶ «Γέννα Μαρίας»⁴⁰. Ταῦτα δὲ πάντα μαρτυροῦσιν, ὅτι δανειζόμενοι οἱ Γνωστικοὶ ὀνόματα καὶ γεγονότα ἐκ τῆς Βίβλου ἔπλαττον ἰδίᾳ γραφὰς Ἀποκρύφους, διαστρέφοντες αὐτὰ καὶ νοθεύοντες κατὰ τὰς πλάνας αὐτῶν. Καὶ ἵνα κατὰ Εἰρηναῖον εἴπωμεν, ὁ Μαρκίων καὶ ἄλλοι Γνωστικοὶ ἐτόλμων νὰ περικόπτοισι τὰς Γραφὰς («Circumcidere Scripturas») καὶ νὰ ἀκρωτηριάζωσι τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον καὶ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, μόνα ταῦτα λέγοντες ὅτι εἶναι νόμιμα καὶ γνήσια, ἅτινα αὐτοὶ συνέστειλαν («Secundum Lucam autem Evangelium et Epistolas Pauli decurtates, haec sola legitima esse dicunt, quae ipsi minoraverant»⁴¹.

(Συνεχίζεται)

38. De resurrectione carnis 63 M. L. 2, 886.

39. Ἰππολύτου Ἐλεγχος... Ε, 7 Βεπ. 5,247,248

40. Ἐπιφαν. Πανάριον Ἀἵρεσις 26,8 καὶ 12. Ἐκθεσις Πρωσ. Ἀκαδημ. τόμ. 1 σ. 284,290.

41. Ἐλεγχος I 27,4 καὶ III 12, 12 M. 7,689,906.